

DD 2023/48

Open normen: een bron van willekeur?

Een studie naar de realisatie van het recht op affectieschadevergoeding van nabestaanden^[2]

F. Augusteijn, C.V. Dunk, A.K. Bosma, C.C.J.H. Bijleveld & A. Pemberton, datum 17-10-2023

Datum	17-10-2023
Auteur	F. Augusteijn, C.V. Dunk, A.K. Bosma, C.C.J.H. Bijleveld & A. Pemberton ^[1]
JCDI	JCDI:ADS717737:1
Vakgebied(en)	Strafrecht algemeen (V)

Ter erkenning van hun leed heeft de wetgever nabestaanden een recht op affectieschadevergoeding gegeven. Niet elke nabestaande heeft echter een onverkort recht hierop. Naast een vaste kring van gerechtigden, kunnen ook ‘overige nauwe persoonlijke relaties’ van het overleden slachtoffer affectieschadevergoeding vorderen. Met behulp van een systematische jurisprudentieanalyse is de realisatie van dit recht, en de rechterlijke invulling van de hardheidsclausule onderzocht. Broers en zussen vormen de grootste groep nabestaanden die voor hun schadevergoeding afhankelijk zijn van de rechterlijke invulling van deze open norm. Open normen hebben consequenties voor de rechtszekerheid en kunnen resulteren in een te grote rechterlijke vrijheid. De rechtspositie van broers en zussen staat momenteel ter discussie waarbij verschillende juridische kernwaarden een rol spelen. In dit artikel wordt een rechtstheoretische reflectie geboden op de mate waarin de rechterlijke besluitvorming voor broers en zussen tegemoetkomt aan de waarden rechtvaardigheid, doelmatigheid en rechtszekerheid.

1. De Wet Affectieschade en rechtszekerheid

Per jaar overlijden gemiddeld 124 mensen in Nederland door moord of doodslag.^[3] De overledenen laten vaak hun familie en andere naasten achter met groot verdriet, en hun levens worden ingrijpend veranderd. De voornaamste behoefte van nabestaanden na een dergelijke gebeurtenis is aandacht voor de emotionele gevolgen die het misdrijf voor hen heeft - ofwel erkenning.^[4] Het leed erkennen middels immateriële schadevergoeding was het primaire doel van de wetgever bij het implementeren van de Wet affectieschade die op 1 januari 2019 in werking trad.^[5] Affectieschade omvat het leed en verdriet waarmee naasten worden geconfronteerd wanneer hun dierbare (in juridische zin: een persoon met wie men een affectieve band heeft) ernstig letsel oploopt (artikel 6:107 Burgerlijk Wetboek) of komt te overlijden (artikel 6:108 BW). Ingeval het overlijden het gevolg is van een geweldsmisdrijf zal de rechterlijke beslissing over de schadevergoeding doorgaans via het strafrecht verlopen. Nabestaanden kunnen zich dan ex artikel 51f lid 2 Wetboek van Strafvordering met hun civielrechtelijke vordering voegen in het strafproces als benadeelde partij.^[6] Uit de literatuur blijkt dat inhoudelijke uitspraken over vorderingen tot vergoeding van affectieschade vrijwel uitsluitend door de strafrechter worden gedaan.^[7] Dit artikel focust dan ook op de strafrechtelijke mogelijkheid tot vergoeding van affectieschade.

Omdat het hier om “de meest ingrijpende gebeurtenissen” gaat, achtte de wetgever het belangrijk om conflicten over schadevergoeding zoveel mogelijk te vermijden.^[8] Langdurige schaderegelingsprocessen en onsmakelijke debatten over de kwaliteit van de affectieve relatie en de intensiteit van het leed, zouden de naaste telkens ingrijpend herinneren aan de schadeveroorzakende gebeurtenis en daarmee verwerking in de

weg staan.^[9] Hierbij werd, zoals in veel van dit soort gevallen, gewezen op het risico op secundaire victimisatie.^[10] Een soepele afwikkeling van de schade achten naasten ook belangrijker voor hun verwerking, dan een financiële vergoeding op zich.^[11]

Deze inzichten leidden er mede toe dat er wordt gewerkt met een (in hoge mate) gestandaardiseerd stelsel bestaande uit gefixeerde schadevergoedingsbedragen (15.000, 17.500 of 20.000 euro) en een vaste kring van gerechtigden (artikel 6:108 lid 4 sub a t/m f BW).^[12] Affectieschade is de enige vorm van immateriële schadevergoeding die in Nederland genormeerd is. Het gebrek aan normering heeft in de literatuur geleid tot kritiek en beschuldigingen van willekeur.^[13] In het licht daarvan lijkt de Wet Affectieschade een positieve ontwikkeling voor de rechtsgelijkheid (dankzij de gefixeerde schadevergoedingsbedragen) en rechtszekerheid van de nabestaande (geholpen door de vaste kring van gerechtigden). Erkenning en genoegdoening met “zo min mogelijk juridisering en rompslomp” was, naast een hanteerbare regeling, het streven van de wetgever.^[14]

Niet voor elke nabestaande geldt die rechtszekerheid echter op dezelfde wijze. De vaste kring van gerechtigden bestaat uit: a) echtgenoten en geregistreerde partners; b) levensgezellen; c) ouders; d) kinderen; e en f) zorg in gezinsverband, zoals pleegkinderen en pleegouders. Voor de naaste die niet in een van de categorieën te vatten is maar door uitzonderlijke omstandigheden ook een recht op vergoeding van affectieschade toekomt, is een hardheidsclausule opgenomen: g) overige personen met nauwe relaties. De nauwe persoonlijke relatie tot de benadeelde moet zodanig zijn, dat het onredelijk, dan wel onbillijk (artikel 6:2 lid 2 BW) zou zijn om die persoon niet als naaste aan te merken. De omstandigheden van het geval zijn bepalend waarbij onder meer de intensiteit, de aard en de duur van de relatie van belang zijn. De nabestaande moet aantonen dat er ten tijde van de schadeveroorzakende gebeurtenis sprake was van een hechte affectieve relatie met het slachtoffer.

De hardheidsclausule dient volgens de wetgever te worden gezien “in het kader van het spanningsveld tussen de wenselijkheid van een goed uitvoerbare regeling, en een regeling die ruimte biedt om in bepaalde gevallen ook andere naasten voor vergoeding van affectieschade in aanmerking te laten komen”.^[15] Hierbij werd opgemerkt dat anders dan bij de meeste andere onderdelen discussies over de invulling niet uit te sluiten zijn. De wetgever besluit: “Het is uiteindelijk aan de rechter om de bijzondere omstandigheden te wegen, en te beslissen op de aanspraak op vergoeding van affectieschade”.^[16]

In dit artikel zal onder andere middels een systematische jurisprudentieanalyse onderzocht worden hoe de strafrechter beslist op aanspraken op affectieschadevergoeding door nabestaanden, en hoe de open norm ‘overige nauwe persoonlijke relatie’ wordt ingevuld.

2. De rechterlijke interpretatie van open normen en juridische kernwaarden

De rechter dient met de hardheidsclausule een open norm in te vullen aan de hand van een beginsel dat ook enige interpretatieruimte toelaat. Om te beoordelen of sprake is van een ‘nauwe persoonlijke relatie’ (artikel 6:108 lid 4 sub g BW) - de eerste open norm - moet de rechter naar het beginsel van redelijkheid en billijkheid (artikel 6:2 lid 2 BW) kijken - de tweede open norm. Open normen scheppen flexibiliteit voor de rechtstoepassing, en kunnen een effectief antwoord leveren voor rigiditeitsproblemen.^[17] Tegenover deze voordelen staan echter ook nadelen: open normen kunnen ook consequenties hebben voor de rechtszekerheid en kunnen resulteren in een te grote rechterlijke vrijheid.^[18]

Het uitleggen van een open norm wordt doorgaans gedaan aan de hand van één van de vier interpretatiemethoden die worden onderscheiden in de juridische literatuur. Het gaat dan om de grammaticale, wetshistorische, systematische en teleologische interpretatiemethode. De interpretatiemethode die de rechter kiest is van invloed op de uitspraak en de juridische kernwaarde die daarmee gediend wordt: rechtvaardigheid, doelmatigheid en rechtszekerheid.^[19]

Zo kan een grammaticale methode, waarbij de rechter kijkt naar de letter van de wet, ervoor zorgen dat minder individuele gevallen onder de wettelijke regeling vallen, wat gevoelens van onrechtvaardigheid in de hand zou

kunnen werken. Wel zal over het algemeen de rechtszekerheid worden bevorderd, omdat het duidelijk is in welke gevallen wel, en in welke gevallen niet wordt toegewezen. Als de rechter teleologisch interpreteert, dus kijkt naar het doel van de wet, zou het kunnen dat bij de invulling van deze open norm meer gevallen wel binnen de wettelijke regeling vallen. De juridische waarde rechtvaardigheid zal doorgaans meer gediend zijn, terwijl rechtszekerheid potentieel meer onder druk staat. Er kan immers niet worden teruggevallen op een tekst die in relatie staat tot de wettekst. De wetshistorische interpretatiemethode vergt een aanpak waarbij wordt gefocust op de bedoeling van de wetgever. Welke juridische kernwaarde hiermee met name wordt gediend, is op voorhand minder eenvoudig te zeggen. Bij deze interpretatiemethode is overigens voorzichtigheid op zijn plaats: de bedoeling van de wetgever is niet altijd eenduidig af te leiden uit de wetsgeschiedenis. Zo worden er rond de totstandkoming van een wet tal van stukken geproduceerd waaruit die bedoeling zou kunnen worden gedestilleerd, en bestaat de wetgever uit meerdere natuurlijke personen die lang niet altijd dezelfde bedoeling zullen hebben gehad.

De drie juridische kernwaarden kunnen dus in conflict komen met elkaar. Een rechterlijk besluit waarmee de waarde rechtvaardigheid wordt gediend, hoeft nog niet de waarde rechtszekerheid te dienen. Dit gegeven dwingt de rechter dan ook om een zorgvuldige afweging te maken bij het interpreteren van een wettelijke regeling.

Bij de systematische jurisprudentieanalyse wordt aandacht besteed aan de interpretatiemethode die de rechter heeft toegepast. Deze empirische gegevens zullen in de concluderende paragraaf worden gebruikt om een theoretische reflectie te geven op in hoeverre de rechterlijke besluitvorming tegemoetkomt aan de juridische kernwaarden rechtvaardigheid, doelmatigheid en rechtszekerheid. Zo kan bekeken worden welk effect een dergelijke open norm als de ‘overige nauwe persoonlijke relatie’ heeft op de rechtszekerheid. De aanleiding voor het onderzoeken van het effect van open normen op de juridische kernwaarde rechtszekerheid, volgt uit een eerdere deelstudie.^[20]

3. Broers en zussen: een discussie over de rechtspositie

De rechtstheoretische reflectie zal worden gedaan voor een specifieke groep nabestaanden: broers en zussen. Broers en zussen behoren niet tot de vaste kring van gerechtigden maar de mogelijkheid tot vergoeding van affectieschade staat wel voor hen open via de hardheidsclausule. Deze rechtspositie is onderwerp van discussie in de rechtspraak, de literatuur en de politiek, waarbij een idee van onrechtvaardigheid de belangrijkste aanleiding lijkt te zijn.

De rechtbank Den Haag constateerde eind 2022 in het MH17-proces dat de “onmogelijkheid” om aanspraak te maken op affectieschade als broers en zussen hen “zeer pijnlijk” trof en dat dit door hen als “zeer onrechtvaardig” werd ervaren.^[21] De wetgever werd in het vonnis opgeroepen om de rechtspositie van broers en zussen bij het vorderen van affectieschadevergoeding te betrekken in de evaluatie van de wet die vijf jaar na inwerkingtreding (dus 2024) zal plaatsvinden. De minister liet echter al eerder van zich horen waarbij hij gehoor lijkt te willen geven aan die maatschappelijke behoefte. In februari 2023 werd in het Commissiedebat Slachtofferbeleid door minister Weerwind beloofd dat op kortere termijn dan de geplande evaluatie zou worden bekeken hoe het begrip ‘nauwe persoonlijke relatie’ voor broers en zussen kon worden verruimd. Slechts de invulling daarvan zou nog nader bepaald dienen te worden.^[22]

Waar in 2020 minister Dekker nog van mening was dat “dit soort situaties altijd precair” zijn en geen aanleiding werd gezien om de wet te wijzigen, kan wel gesteld worden dat de politieke wind inmiddels behoorlijk is gedraaid.^[23] Verder terug in de wetsgeschiedenis is te vinden dat de vaste kring van gerechtigden bij de Wet Affectieschade bewust nauw getrokken is tot “personen die geacht mogen worden een zeer nauwe band met het slachtoffer te hebben” omdat een te ruime kring af zou doen aan enerzijds de beheersbaarheid van de regeling en anderzijds de primaire erkenningsfunctie.^[24] De wetgever koos toen voornamelijk vanwege doelmatigheid voor het uitsluiten van broers en zussen. Lindenbergh voorzag al voor de inwerkingtreding dat hierdoor met name hun aanspraken op affectieschadevergoeding zouden worden beproefd.^[25] Uit recenter onderzoek komt het beeld naar voren dat rechters inderdaad kritisch zijn op affectieschadevorderingen

[26]

ingediend door broers en zussen. Zij doen veelvuldig een beroep op de Wet Affectieschade, maar rechters gaan niet snel over op toewijzing van hun vorderingen.^[27] In de lijn hiervan wordt door Mantel de vraag geopperd of sprake is van een “onbeantwoorde behoefte”.^[28] Deze lijkt inmiddels door de huidige minister van rechtsbescherming te worden beantwoord. De voorspelling van Lindenbergh werd overigens terecht geacht door Bosch die daarnaast beargumenteerde dat discussies over het recht op affectieschade voor broers en zussen “bij uitstek belastend en precair” zouden zijn.^[29] Dit staat in schril contrast met de bedoeling van de wetgever bij de vormgeving van het wetsvoorstel, namelijk dat: “zoveel mogelijk vermeden moest worden dat de vaststelling van de vergoeding zou leiden tot langdurige en pijnlijke discussies over de intensiteit van het leed”. Invulling van de hardheidsclausule zou volgens Bosch vooral moeten geschieden aan de hand van de strekking van de wet: “de positieverbetering van naasten wier leven ingrijpend gewijzigd is door de gebeurtenis” waarmee hij een teleologische interpretatie voorstelt.^[30]

Lindenbergh riep ook de vraag op of, en zo ja, onder welke omstandigheden, broers en zussen in de praktijk alsnog via de hardheidsclausule tot de kring van gerechtigden kunnen worden geëmancipeerd. De Nederlandse wetgever heeft hierin niet veel verheldering geboden, maar heeft wel een voorbeeld gegeven voor de toepassing van de hardheidsclausule bij broers en zussen, namelijk zij “die langdurig samenwonen en voor elkaar zorgen”.^[31] De wetgever vervolgt in de memorie van toelichting met de verklaring dat het begrip ‘nauwe persoonlijke relatie’ ook elders in het recht wordt gehanteerd, en dat het daar voor de rechtspraak werkbaar is gebleken.^[32] Hier wordt door de minister verwezen naar het familierecht (artikel 1:204 lid 3 en artikel 1:377a BW) waarmee ook het recht op *family life* relevant wordt (artikel 8 Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens, het recht op eerbiediging van familie en gezinsleven).^[33] De invulling van dit recht door het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) zou zodanig meer inzicht kunnen bieden in de omstandigheden waaronder broers en zussen via de hardheidsclausule alsnog in aanmerking zouden komen voor affectieschadevergoeding. Om te bepalen of sprake is van *family life* kijkt het EHRM naar de feitelijke situatie waarbij de duur van de relatie relevant is en bij meerderjarigheid worden ook elementen van afhankelijkheid belangrijk.^[34] Er wordt gekeken naar “additional factors of dependence, other than normal emotional ties”.^[35] De elementen van afhankelijkheid dienen dus de normale emotionele band te boven te gaan.^[36] Het recht op *family life* kan volgens het EHRM bestaan tussen broers en zussen, en hiervoor is het expliciet niet vereist dat zij samenwonen.^[37] Er kan ook sprake zijn van *family life* in het geval van een apart huishouden.^[38]

Het begrip ‘nauwe persoonlijke relatie,’ en de nauwverwante positie van broers en zussen zijn zodoende geen obscure figuren in het juridische landschap. In het kader hiervan heeft de commissie Donner aanbevolen om de kring van gerechtigden in diverse wettelijke regelingen met elkaar in overeenstemming te brengen.^[39] Harmonisatie zou volgens de commissie consistentie, en daarmee rechtseenheid, bevorderen. Zo zijn broers en zussen in de Wet Schadefonds Geweldsmisdrijven wel onderdeel van de vaste kring van gerechtigden. Bovendien worden in de Europese Richtlijn minimumnormen voor de rechten, de ondersteuning en de bescherming van slachtoffers van strafbare feiten (2012/29/EU) en het daaruit voortvloeiende artikel 51a Sv, broers en zussen aangemerkt als zelfstandig slachtoffer. Hiermee hebben zij bijvoorbeeld ook een zelfstandig recht op spreekrecht. De richtlijn beschouwt in artikel 2, naast de echtgenoot, de duurzame partner en degenen die afhankelijk zijn van het slachtoffer ook bloedverwanten in de rechte lijn, dus broers en zussen, als slachtoffer. Opvallend aan de definitie als deze naast de kring van gerechtigden van affectieschadevergoeding wordt gelegd, is dat broers en zussen daarin als enige expliciet ontbreken.

4. Systematische jurisprudentieanalyse

Middels een systematische jurisprudentieanalyse wordt onderzocht hoe de strafrechter het recht van nabestaanden op affectieschadevergoeding realiseert. Systematische jurisprudentieanalyse behelst de toepassing van sociaalwetenschappelijke methoden van data-analyse op juridische uitspraken.^[40] Deze vorm van onderzoek is gericht op het systematisch verzamelen, selecteren, coderen en analyseren van tekst met het doel om verbanden, patronen of ontwikkelingen in de rechtspraak op een gestructureerde en repliceerbare wijze in kaart te brengen.^[41] Systematische jurisprudentieanalyse leent zich voor het bestuderen van het gedrag van rechters, en hun invulling van juridische begrippen. De methode is beschrijvend van aard: door het

analyseren van rechtspraak als observeerbare werkelijkheid van het recht, wordt inzicht verkregen in wat rechters in juridische uitspraken doen.

Binnen deze methode wordt de tekst van de rechterlijke uitspraak op consistente wijze geïnterpreteerd middels labels, en van betekenis voorzien.^[42] Hiermee kan de onderzoeker lijnen of tendensen in de jurisprudentie blootleggen. Er wordt aandacht besteed aan juridische of niet-juridische elementen die tot uiting komen in die tekst. Een van deze elementen is de invulling van een juridisch begrip zoals de ‘nauwe persoonlijke relatie’.

4.1 Onderzoeksvragen

Met de systematische jurisprudentieanalyse zullen verschillende vragen worden beantwoord. Het eerste deel van het empirische onderzoek is kwantitatief van aard waarbij geteld wordt hoe vaak welke nabestaanden affectieschadevergoeding vorderen, en hoeveel van deze vorderingen worden toegewezen. Het tweede deel van het onderzoek is kwalitatief van aard waarbij onderzocht wordt waarom deze nabestaanden wel of geen vergoeding van affectieschade krijgen.

4.2 Dataverzameling en -selectie

Voor de systematische jurisprudentieanalyse zijn vonnissen geraadpleegd van strafzaken waar in 2021 uitspraak is gedaan in eerste aanleg. De dataverzameling verliep via www.rechtspraak.nl. De uitspraken in dit jaar zijn doorzocht met de volgende combinatie van trefwoorden: “benadeelde partij” en “affectieschade” en “moord” of “doodslag”. Dit resulteerde in een overzicht van 190 uitspraken. Hiervan zijn alle zaken waarin een poging moord of een poging doodslag bewezen werd verklaard, geëxcludeerd omdat wij specifiek benieuwd zijn naar de uitspraken op vorderingen tot vergoeding van affectieschade ingediend door nabestaanden, en niet naasten. Alleen de zaken waarin sprake was van een veroordeling zijn meegenomen in het onderzoek omdat enkel in deze omstandigheid een vordering tot schadevergoeding behandeld kan worden. Vanzelfsprekend zijn de dubbele treffers verwijderd. Alle vonnissen die voldeden aan de selectiecriteria zijn meegenomen in het onderzoek.

De dataselectie resulteerde in een populatie van 79 strafzaken waarin 213 nabestaanden^[43] zich hadden gevoegd als benadeelde partij in het strafproces met een vordering tot vergoeding van (in ieder geval)^[44] affectieschade. In 17 zaken werd moord bewezenverklaard, en in 62 doodslag. De zaken waren verdeeld over alle rechtbanken, maar niet gelijk. Zie tabel 1 voor een overzicht van de spreiding over de rechtbanken.

Tabel 1: Overzicht aantal vorderingen en benadeelde partijen per rechtbank

<i>Rechtbank</i>	<i>Aantal zaken</i>	<i>Aantal benadeelde partijen</i>
Amsterdam	12	32
Den Haag	11	28
Gelderland	9	22
Limburg	1	3
Midden-Nederland	6	19
Noord-Holland	4	11
Noord-Nederland	6	20

Oost-Brabant	11	26
Overijssel	2	7
Rotterdam	11	29
Zeeland-West-Brabant	6	16
<i>Totaal</i>	79	213

4.3 Data-analyse

4.3.1 Kwantitatieve analyse

De vonnissen zijn eerst op kwantitatieve wijze geanalyseerd. In SPSS is een databestand aangemaakt waarin elke benadeelde partij een item vormde. Hierbij is een aantal variabelen gecodeerd (zie tabel 2). Dit had tot doel om een overzicht te bieden van de nabestaanden die vergoeding van affectieschade vorderen, en de beslissing van de rechter daarop (zie paragraaf 5.1).

Tabel 2: Overzicht variabelen SPSS-databestand

<i>Variabelen</i>
Rechtbank
Delict
Relatie van de nabestaande tot het slachtoffer
Gevorderd bedrag aan affectieschadevergoeding
Beslissing van de strafrechter op de vordering tot affectieschadevergoeding
Toegewezen bedrag aan affectieschadevergoeding

4.3.2 Kwalitatieve analyse

De vonnissen zijn hierna op kwalitatieve wijze geanalyseerd. Dit had tot doel om patronen in de motivering van de strafrechter te ontdekken, voor zowel de groep nabestaanden die vielen onder de vaste kring van gerechtigden (zie paragraaf 5.2) als de groep die vorderde via de hardheidsclausule (zie paragraaf 5.3). Er is gebruik gemaakt van een gestructureerde inhoudsanalyse. Deze analyse vond plaats in twee fasen. In de eerste fase zijn de uitspraken door twee onderzoekers globaal bekeken en zijn terugkerende elementen in de motiveringen gesignaleerd. Dit betrof een inductief proces waaruit een codeerlijst volgde. In de tweede fase zijn de motiveringen van de strafrechter om een vordering toe of af te wijzen door een onderzoeker fijnmaziger geanalyseerd en aan de hand van deze lijst gecodeerd. Hierbij is de argumentatiestructuur bekeken die de rechter hanteert voor enerzijds de vaste kring van gerechtigden en anderzijds voor de partijen die vorderen via de hardheidsclausule. Met het coderen van teksten wordt aan een tekstfragment een samenvattend label gekoppeld. Indien eerder niet gesignaleerde codes werden aangetroffen, werden deze alsnog toegevoegd. Veel uitspraken zijn om die reden meermaals bekeken. De coderingen zijn door een andere onderzoeker

5. Resultaten van de systematische jurisprudentieanalyse

5.1 Verloop van rechterlijke beslissingen op vorderingen tot vergoeding van affectieschade

Vorderende partijen bestonden voornamelijk uit ouders en kinderen (sub c en d), maar een grote groep vorderde ook via de hardheidsclausule (sub g). Het merendeel van de vorderingen werd toegewezen. In totaal kregen 173 benadeelde partijen^[45] vergoeding van affectieschade. Echtgenoten (sub a), ouders van minderjarige of thuiswonende meerderjarige kinderen (sub c), kinderen (sub d) en pleegouders (sub f) kregen hun vordering in alle onderzochte gevallen toegewezen. Van de benadeelde partijen die onder de vaste kring van gerechtigden vielen, kreeg 97,3% de vordering toegewezen. Van de benadeelde partijen die via de hardheidsclausule vorderden, kreeg 24,4% de vordering toegewezen.

Een kleiner deel van de vorderingen werd ofwel afgewezen, ofwel niet-ontvankelijk verklaard. In totaal kregen 40 benadeelde partijen geen affectieschadevergoeding. De meerderheid bestond uit nabestaanden die via de hardheidsclausule (sub g) affectieschadevergoeding vorderden. Van deze groep kreeg 75,6% de vordering niet toegewezen. Een kleiner deel van de benadeelden die hun vordering niet toegewezen kregen, vielen onder de vaste kring van gerechtigden (sub a t/m f). Van hen kreeg 2,7% de vordering niet toegewezen. Zie tabel 3 voor een overzicht van het aantal benadeelde partijen per vorderingsgerechtigde categorie, en hoe vaak hun vorderingen werden toegewezen of niet.

Tabel 3: Overzicht benadeelde partijen en rechterlijke beslissingen op de vorderingen^[46]

<i>Benadeelde partij</i>	<i>Toegewezen</i>	<i>Niet toegewezen</i>	<i>Totaal</i>
<i>Echtgenoot (sub a)</i>	7	0	7
<i>Levensgezel (sub b)</i>	3	1	4
<i>Ouder: van minderjarig kind of thuiswonend meerderjarig kind (sub c)</i>	31	0	31
<i>Ouder: van meerderjarig uitwonend kind (sub c)</i>	44	2	46
<i>Kind: minderjarig of thuiswonend meerderjarig (sub d)</i>	38	0	38
<i>Kind: meerderjarig uitwonend (sub d)</i>	14	0	14

<i>Kind: niet gespecificeerd</i> (sub d)	5	0	5
<i>Pleegouder</i> (sub e)	1	0	1
<i>Pleegkind</i> (sub f)	0	0	0
<i>Zorg in gezinsverband</i> (sub e en f)	2	1	3
<i>Overige nauwe persoonlijke relatie</i> (sub g)	10	31	41
<i>Niet gespecificeerd</i> ^[47]	18	5	23
<i>Totaal</i>	173	40	213

De groep nabestaanden die affectieschadevergoeding vorderde als 'overige nauwe persoonlijke relatie' (sub g) van het slachtoffer bestond voor bijna driekwart uit broers en zussen. Zij kregen één op de tien keer hun vordering toegewezen. De groep bestond verder uit: stiefouders, stiefkinderen, een kleinkind, een peetouder, een schoonzoon, een zwager, en een toekomstig levensgezel. Zie tabel 4 voor een overzicht van het aantal benadeelde partijen die affectieschadevergoeding vorderden via de hardheidsclausule ingedeeld per relatie met het slachtoffer, en hoe vaak hun vorderingen werden toegewezen of niet.

Tabel 4: Overzicht benadeelde partijen die vorderden via de hardheidsclausule en de rechterlijke beslissing op de vordering

<i>Benadeelde partij</i>	<i>Toegewezen</i>	<i>Niet toegewezen</i>	<i>Totaal</i>
<i>Broer of zus</i>	3	27	30
<i>Stiefouder</i>	3	0	3
<i>Stiefkind</i>	2	1	3
<i>Kleinkind</i>	1	0	1
<i>Peetouder</i>	0	1	1
<i>Schoonkind</i>	0	1	1
<i>Schoonbroer of -zus</i>	0	1	1
<i>Toekomstig levensgezel</i>	1	0	1

<i>Totaal</i>	10	31	41
---------------	----	----	----

5.2 Vaste kring van gerechtigden: concrete norm

In totaal vorderden 149 benadeelde partijen vergoeding van affectieschade ex artikel 6:108 lid 4 sub a t/m f BW. Hiervan kregen 4 nabestaanden hun vordering niet toegewezen.^[48] Uit de systematische jurisprudentieanalyse kwam naar voren dat niet-toewijzing voor deze groep een gevolg is van het feit dat zij óf niet voldoen aan de vereisten van de categorie waaronder zij vorderen óf dat uit de redelijkheid- en billijkheidstoets (artikel 6:2 lid 2 BW) blijkt dat er omstandigheden zijn die toewijzing onaanvaardbaar zouden maken. Niet een onverwachte uitkomst, gezien in beginsel slechts deze twee smaken ter beschikking zijn gesteld aan de rechter.

Als wel wordt voldaan aan de vereisten van de categorie, kan dus alsnog een vordering niet worden toegewezen als uit de redelijkheid- en billijkheidstoets (artikel 6:2 lid 2 BW) blijkt dat toewijzing onaanvaardbaar zou zijn. Hiermee is er ook in geval van de vaste kring van gerechtigden sprake van een open norm. Slechts in een enkel geval werd een vordering niet toegewezen vanwege de redelijkheid- en billijkheidstoets. De casus betrof een zaak bij de rechtbank Amsterdam.^[49] De benadeelde partij was de biologische vader van het slachtoffer. In eerste instantie zou de vader dus wel recht hebben op affectieschade ex sub c. Het slachtoffer was echter van jongs af aan door haar stiefvader opgevoed, en is bij hem opgegroeid. Niet was gebleken dat zij ook bij benadeelde partij was opgegroeid, of dat hij als biologische vader een affectieve band had met haar. De rechtbank Amsterdam achtte het onvoldoende duidelijk dat de band die de benadeelde partij met het slachtoffer had, een band was tussen vader en dochter. Onduidelijk was zelfs (ondanks 99,7% verwantschap) of hij haar biologische vader was. De vader werd niet-ontvankelijk verklaard in zijn vordering.

De strafrechter maakt op basis van de beschikbare informatie over de omstandigheden van het geval een overweging of het onredelijk zou zijn om vergoeding van affectieschade toe te wijzen aan de vorderingsgerechtigde (sub a t/m f) benadeelde partij. De redeneringslijn is dus: toewijzen, tenzij uitzonderlijke omstandigheden dit onredelijk dan wel onbillijk maken.

5.3 Hardheidsclausule: open norm

In totaal vorderden 41 benadeelde partijen vergoeding van affectieschade ex artikel 6:108 lid 4 sub g BW. Hiervan werden 10 vorderingen toegewezen, en 31 niet toegewezen. Deze zijn allen inhoudelijk geanalyseerd om te onderzoeken wanneer wel, en wanneer niet volgens de strafrechter kan worden gesproken van een 'nauwe persoonlijke relatie'. Broers en zussen worden apart besproken van andere benadeelde partijen die affectieschadevergoeding hebben gevorderd via de hardheidsclausule omdat voor hun specifiek zal worden bekeken in hoeverre de rechterlijke besluitvorming tegemoetkomt aan de juridische kernwaarden: doelmatigheid, rechtvaardigheid en rechtszekerheid. De groep 'overige relaties' bestond uit stiefouders, stiefkinderen, een schoonzoon, een zwager, een kleinkind,^[50] een peetmoeder, en een mogelijk nieuwe relatie van het slachtoffer voordat zij overleed. De beslissingen op de vorderingen ingediend via de hardheidsclausule zijn per type relatie met het slachtoffer geanalyseerd.

5.3.1 Overige relaties

De strafrechter hanteert verschillende argumentatiestructuren naargelang het type relatie tussen het slachtoffer en de benadeelde partij. Benadeelde partijen die (in de bewoordingen van artikel 51a lid 1 sub b Sv) in een rechte gezinslijn staan tot het slachtoffer worden op dezelfde wijze beoordeeld als de vaste kring van gerechtigden: toewijzen, tenzij uitzonderlijke omstandigheden dit onredelijk dan wel onbillijk maken. Voor benadeelde partijen die niet in een rechte gezinslijn staan, wordt een tegengestelde argumentatielijijn gehanteerd: niet toewijzen, tenzij uitzonderlijke omstandigheden dit onredelijk dan wel onbillijk maken.

Stiefouders vallen onder de groep benadeelde partijen die in een rechte gezinslijn staan tot het slachtoffer, en kregen allen hun vordering toegewezen. De rechtbank Den Haag motiveerde haar beslissing door te stellen dat “uit een ingediende en aangenomen motie in de Tweede kamer bij de behandeling van het wetsvoorstel inzake het vergoeden van affectieschade blijkt dat het de bedoeling van de wetgever was om ook een stiefouder onverkort recht te geven op vergoeding van deze schade”.^[51] De rechtbank verwijst hier naar het Besluit vergoeding affectieschade waarin is vermeld dat stiefouders vallen onder de vaste kring van gerechtigden ex artikel 6:108 lid 4 sub e BW.^[52] De andere twee beslissingen om vergoeding van affectieschade toe te wijzen aan de stiefouder waren in lijn met de motiveringen op de toegewezen vorderingen van de vaste kring van gerechtigden ook niet met veel woorden omkleed. De rechtbank Gelderland besloot dat de benadeelde partij recht had op schadevergoeding omdat “de stiefvader van het slachtoffer tot de kring van gerechtigden behoort (categorie G)”,^[53] en voor de rechtbank Amsterdam was het voldoende dat de benadeelde partij de stiefvader van het slachtoffer was die haar heeft grootgebracht en opgevoed.^[54] Hieruit kan nog worden afgeleid dat het zorgaspect van de relatie een rol speelt in de beslissing van de strafrechter.

Eenzelfde beoordelingswijze van de strafrechter is te zien in het geval van stiefkinderen. De rechtbank Noord-Holland besloot verschillend voor drie stiefkinderen die zich in dezelfde zaak hadden gevoegd als benadeelde partij.^[55] In deze casus gaat het net zoals bij de stiefouders om zorg in gezinsverband in het verleden, in plaats van ten tijde van het overlijden. Twee stiefkinderen kregen wel vergoeding van affectieschade toegewezen waarbij door de rechtbank werd gewezen op het zorgaspect van de relatie. De benadeelden hadden vanaf jonge leeftijd vele jaren duurzaam in gezinsverband samengewoond met de overledene, en zijn feitelijk opgevoed door het slachtoffer die zij als hun ouder beschouwden. Met deze woordkeuze lijkt de strafrechter ter invulling van de ‘nauwe persoonlijke relatie’ te verwijzen naar de vaste kring van gerechtigden ex artikel 6:108 lid 4 sub f BW: degene voor wie de overledene ten tijde van de gebeurtenis duurzaam in gezinsverband de zorg heeft. Het derde stiefkind kreeg geen vergoeding van affectieschade toegewezen. Het slachtoffer kwam in het gezin toen de benadeelde zestien jaar oud was, en na enkele jaren is zij op zichzelf gaan wonen. De afgelopen twintig jaar heeft de benadeelde geen contact gehad met haar stiefvader. De vraag of in haar geval sprake was van een hechte affectieve relatie tussen hen ten tijde van het overlijden van het slachtoffer vergde volgens de rechtbank een nader debat tussen partijen wat een onevenredige belasting van het strafproces zou opleveren. De benadeelde werd niet-ontvankelijk verklaard in haar vordering.

Benadeelde partijen die niet in een rechte gezinslijn staan tot het overleden slachtoffer worden op een andere wijze beoordeeld. De strafrechter hanteert voor hen de argumentatielijijn: niet toewijzen, tenzij uitzonderlijke omstandigheden dit onredelijk dan wel onbillijk maken. Dit wordt expliciet gemaakt door de rechtbank Amsterdam in haar motivering van de beslissing om de vordering van de schoonzoon van het overleden slachtoffer niet-ontvankelijk te verklaren: “de wetgever heeft bedoeld dat men als schoonzoon slechts in uitzonderlijke gevallen aanspraak kan maken op vergoeding van affectieschade en dat het onvoldoende is als uitsluitend komt vast te staan dat zij bij elkaar woonden en een goede en hechte band hadden”.^[56] Voor deze groep benadeelde partijen geldt dus dat zij uitzonderlijke omstandigheden moeten aandragen, willen zij vergoeding van affectieschade toegewezen krijgen.

Uitzonderlijke omstandigheden worden ook hier gezocht in het zorgaspect van de relatie. De rechtbank Midden-Nederland verklaarde de peetmoeder van het overleden slachtoffer niet-ontvankelijk omdat “nergens blijkt dat deze relatie zoveel verder gaat dan een normale intensieve vriendenrelatie, bijvoorbeeld door het dragen van concrete zorgtaken voor het slachtoffer, dat van gelijkstelling aan een naaste moet worden uitgegaan”.^[57] Opvallend is dat de rechtbank hier nog verwijst naar de rechtspositie van broers en zussen: “Daarbij heeft de rechtbank gewicht toegekend aan het gegeven dat zelfs broers en zussen van de regeling voor vergoeding van affectieschade zijn uitgesloten. De rechtbank leidt daaruit af dat uitbreiding van de regeling op grond van de redelijkheid en billijkheid slechts bij uitzondering aan de orde zal kunnen zijn en dat dit een degelijke en uitvoerige onderbouwing van de stellingen daarover vereist”. De aanwezigheid van zorgtaken kan dus worden aangevoerd als bewijs van de ‘nauwe persoonlijke relatie’ mits degelijk en uitvoerig onderbouwd.

De strafrechter is echter niet standvastig. Ondanks dat de zwager van het slachtoffer zorgtaken over hem droeg, verklaarde de rechtbank Den Haag de benadeelde niet-ontvankelijk in zijn vordering.^[58] De benadeelde partij trad samen met zijn vrouw (de zus van het slachtoffer die daarvoor gemachtigd was) op als verzorger

van het slachtoffer. De rechtbank oordeelde dat de vordering niet kon worden toegewezen omdat de zorg niet in gezinsverband plaatsvond en er geen sprake was van een bloedband tussen benadeelde partij en het slachtoffer. Deze eisen zijn opmerkelijk. Allereerst omdat een benadeelde partij die zorgtaken droeg binnen gezinsverband wel vergoeding van affectieschade zou vorderen via sub f, en niet via de hardheidsclausule. Maar het meest verrassende is de vereiste bloedband met de overledene. Deze is nergens in de wetsgeschiedenis genoemd. Er is zelfs expliciet genoemd dat biologische verwantschap niet vereist is voor invulling van de hardheidsclausule.

Een zorgaspect van de relatie is overigens niet de enige toegangsweg om via de hardheidsclausule affectieschadevergoeding toegewezen te krijgen. De rechtbank Den Haag wees affectieschadevergoeding aan de mogelijk toekomstige levensgezel van het overleden slachtoffer omdat hier ook uitzonderlijke omstandigheden werden verondersteld aanwezig te zijn.^[59]

5.3.2 Broers en zussen

De strafrechter hanteert in het geval van broers en zussen ook de argumentatiestructuur: niet toewijzen, tenzij uitzonderlijke omstandigheden dit onredelijk dan wel onbillijk maken. Dit wordt bij afwijzing van de vordering dikwijls geëxpliciteerd door te vermelden dat er geen uitzonderlijke omstandigheden zijn gebleken. Deze omstandigheden dienen voor broers en zussen soms niet alleen ‘gewoon’ uitzonderlijk te zijn maar er wordt ook een aantal keer gesproken van “zeer uitzonderlijk”,^[60] en de rechtbank Zeeland-West-Brabant spreekt zelfs van “bijzonder en zeer uitzonderlijk”.^[61]

De strafrechter is voor toewijzing van affectieschadevergoeding in het geval van broers en zussen op zoek naar een “dusdanig bijzondere affectieve relatie”,^[62] een “zodanig nauwe persoonlijke relatie”^[63] of “een bijzondere affectieve relatie of zorgrelatie”.^[64] Wat in ieder geval geen uitzonderlijke omstandigheden zijn: een “hechte band”,^[65] een zeer hechte (familie)band,^[66] een “bijzondere band”,^[67] een “nauwe en affectieve relatie”^[68] of het zijn van elkaars enige (directe) familie in Nederland.^[69] Zelfs wanneer dus sprake is van een “nauwe en affectieve relatie” tussen benadeelde en slachtoffer is dat nog niet voldoende om in aanmerking te komen voor vergoeding van affectieschade door de afwezigheid van uitzonderlijke omstandigheden. Wat ook niet voldoende is, is vaak tot dagelijks met elkaar bellen^[70] of elkaar soms opzoeken.^[71] Dat het slachtoffer de steun en toeverlaat van de benadeelde partij was, de peetvader van haar zoon was, en dat zij samen voorzagen in de financiële ondersteuning van hun moeder, waren ook geen uitzonderlijke omstandigheden voor de rechtbank Gelderland.^[72]

In het kader van de uitzonderlijke omstandigheden gebruikt de strafrechter soms voor het niet toewijzen van de vordering het argument dat de relatie tussen benadeelde partij en slachtoffer *in casu* niet afwijkt van een “normale broer-zus relatie”,^[73] of van “andere broers en zussen die samen in een hecht gezin opgroeien”,^[74] of van “andere personen die hun broer of zus als gevolg van een misdrijf verliezen”.^[75] De strafrechter is bij de beoordeling van een vordering van broers en zussen op zoek naar omstandigheden die de relatie uitzonderlijk zouden maken - of in ieder geval anders dan normaal - en die daarmee toewijzing van vergoeding van affectieschade redelijk zouden maken.

In drie gevallen werd dankzij uitzonderlijke omstandigheden de relatie tussen benadeelde en slachtoffer als ‘meer dan normaal’ geacht, en werd de vordering toegewezen. Alle drie de vorderingen werden toegewezen door de rechtbank Den Haag. In de eerste zaak waren de volgende omstandigheden voor de rechtbank voldoende om vergoeding van affectieschade toe te wijzen aan de broer van het overleden slachtoffer.^[76] Benadeelde partij en het slachtoffer hadden samen bij hun ouders op hetzelfde adres gewoond. Benadeelde partij voelde zich als grote broer verantwoordelijk voor zijn kleine broertje, en zorgde ook voor hem. Ook werd genoemd dat zij samen naar de sportschool gingen en regelmatig als vrienden op stap waren.

In de tweede zaak vorderden de broer en twee zussen van het slachtoffer vergoeding van affectieschade.^[77] De twee zussen kregen de vordering toegewezen, maar de broer niet. De rechtbank Den Haag oordeelde voor hen als volgt.

De oudere zus was de peetmoeder van het slachtoffer.^[78] Zij hadden een goede band en zagen elkaar veel,

waaronder thuis bij haar gezin. Benadeelde partij trad op als verzorger, waarbij zij veel praktische zaken van het slachtoffer regelde, zoals zijn financiën, en voor een deel daarvoor ook gemachtigd was. De relatie ging volgens de rechtbank verder dan een normale relatie tussen broer en zus waarmee niet-toewijzing van de vordering onredelijk dan wel onbillijk werd geacht.

De jongere zus van het slachtoffer woont thuis bij haar moeder. Het slachtoffer woonde zelf niet meer thuis, maar hij was nog niet helemaal zelfstandig en kwam, at en sliep nog vaak thuis bij zijn moeder en jongere zus. De jongere zus en het slachtoffer hadden een goede band, waren vaak samen en deden ook veel leuke dingen samen. Ook deze relatie ging volgens de rechtbank verder dan een normale relatie tussen broer en zus, en de vordering werd toegewezen.

De rechtbank Den Haag oordeelde in dezelfde zaak anders voor de broer van het slachtoffer. Voor hem werd de relatie met het slachtoffer niet als meer dan normaal beschouwd. De broer van het slachtoffer woonde niet bij het slachtoffer maar zij hadden wel een goede band, waren vaak samen en deden veel leuke dingen samen. Ook hielp de benadeelde partij het slachtoffer met technische dingen vanwege de bijbaan van het slachtoffer als VJ in een club. In vergelijking met de andere benadeelden in dezelfde zaak zijn er op twee vlakken verschillen: samenwonen (althans deels) en een zorgtaak. Net zoals het jongere zusje, wonen de broer en het slachtoffer niet meer samen maar het slachtoffer at en sliep nog wel vaak in hetzelfde huis als het jongere zusje, en anders dan de oudere zus is geen sprake van een zorgtaak.

Het voorbeeld dat de wetgever gaf waarmee sprake zou zijn van een nauwe persoonlijke relatie, en waardoor een aanspraak op de hardheidsclausule zou kunnen slagen - namelijk de omstandigheid waarbij broers langdurig samenwonen en voor elkaar zorgen - wordt vaak aangehaald door de strafrechter bij de beoordeling van de vordering van broers en zussen.^[79] De rechtbank Amsterdam leidde drie keer uit het voorbeeld af dat het “onvoldoende is wanneer uitsluitend komt vast te staan dat zij bij elkaar woonden en een goede en hechte band hadden”.^[80]

Het ontbreken van het onderdeel ‘voor elkaar zorgen’ is voor de strafrechter drie keer (mede) aanleiding om de vordering niet toe te wijzen. Zo oordeelde de rechtbank Rotterdam dat “met name het zorgaspect” onvoldoende was onderbouwd door de benadeelden,^[81] concludeerde de rechtbank Noord-Nederland dat “geen sprake was van een hoge mate van intensieve zorg tussen de benadeelde partij en het overleden slachtoffer”,^[82] en zag de rechtbank Amsterdam ook niet dat er sprake was van een zorgrelatie waarmee de vordering kon worden toegewezen.^[83] Van de drie benadeelde partijen die hun vordering wel kregen toegewezen, was er voor twee van hen sprake van een zorgaspect van de relatie met hun overleden broer of zus.^[84] Voor de derde was dit niet zo. Die benadeelde partij woonde ook niet officieel samen met het haar overleden broer, maar hij kwam wel vaak bij het ouderlijk huis eten en slapen waarmee wellicht praktisch samenwonen verondersteld zou kunnen worden.

Het gedeelte ‘langdurig samenwonen’ uit het voorbeeld van de wetgever speelt ook een rol in de beslissing van de strafrechter. De rechtbank Amsterdam concludeerde dat geen sprake was van een nauwe persoonlijke relatie want: “zij woonden echter niet langdurig bij elkaar en er was ook geen sprake van een zorgrelatie”.^[85] De rechtbank Oost-Brabant sloot ook aan bij dit aspect van het voorbeeld van de wetgever. Als uitzonderlijke omstandigheid wordt door de rechtbank “een situatie waarbij broers of zussen met zijn tweeën een gezamenlijk huishouden voeren” genoemd.^[86] Het lijkt van belang voor de strafrechter dat sprake was van samenwonen ten tijde van de schadeveroorzakende gebeurtenis. Samenwonen in het verleden,^[87] en (in ieder geval deels) tijdens het strafbare feit,^[88] zijn in andere gevallen niet voldoende. Voor de rechtbank Den Haag was in het geval van het jongere zusje de omstandigheid dat zij in het verleden had samengewoond met het slachtoffer en praktisch nog steeds deels tijdens het strafbare feit wel mede genoeg om affectieschadevergoeding aan haar toe te wijzen.^[89]

In het verlengde van bovenstaande valt op dat de strafrechter bij de beoordeling van een vordering tot vergoeding van affectieschade via de hardheidsclausule zoveel mogelijk wil aansluiten bij de bedoeling van de wetgever. Door naar de bedoeling van de wetgever en naar de wetsgeschiedenis te refereren, geeft de strafrechter wederom blijk van een wetshistorische interpretatie. De rechtbank Amsterdam benoemt expliciet in twee zaken dat “zoveel mogelijk aangesloten moet worden bij de bedoeling van de wetgever, zoals die blijkt uit de memorie van toelichting en wetsgeschiedenis”.^[90] Daarbij refereert de rechtbank Amsterdam driemaal

naar de “uitdrukkelijke” keuze van de wetgever om broers en zussen niet op te nemen in de kring van gerechtigden,^[91] en ook de rechtbank Gelderland benoemt dat de kring “uitdrukkelijk beperkt” is. ^[92]

De keuze van de wetgever om broers en zussen niet onderdeel te laten zijn van de vaste kring van gerechtigden is voor de strafrechter een aantal keer reden om geen affectieschadevergoeding aan hen toe te wijzen. De rechtbank Overijssel spreekt in twee zaken van de “bewuste” keuze van de wetgever waarbij wordt genoemd dat het “de rechterlijke macht niet past om buiten de bedoeling van de wetgever om deze kring uit te breiden”. ^[93] Zelfs al kan de rechtbank dus vergoeding van affectieschade via de hardheidsclausule toewijzen aan de benadeelde partij, blijft de rechtbank door de “bewuste keuze” van de wetgever weg van een inhoudelijke beoordeling van de vordering. Ook de rechtbank Den Haag blijft weg van een inhoudelijke beoordeling van de vordering omdat “de benadeelde partij niet valt in één van de categorieën van personen die gerechtigd zijn tot affectieschade”. ^[94] De rechtbank acht de vordering te complex en “ziet in het kader van deze strafprocedure onvoldoende aanleiding om vooruit te lopen op een eventuele wijziging van de regelgeving waarbij de categorieën van gerechtigden zou kunnen worden uitgebreid”.

6. Conclusie, rechtstheoretische reflectie en methodologische evaluatie

Het doel van de systematische jurisprudentieanalyse was om inzicht te krijgen in de realisatie van het recht op vergoeding van affectieschade voor nabestaanden. Conclusies met betrekking tot de onderzoeksvragen worden gepresenteerd in paragraaf 7.1. Specifieke aandacht is bij de systematische jurisprudentieanalyse besteed aan de rechterlijke invulling van de open norm die besloten ligt in de hardheidsclausule voor broers en zussen. In paragraaf 7.2 wordt een rechtstheoretische reflectie gegeven op de mate waarin de rechterlijke besluitvorming hier tegemoetkomt aan de drie juridische kernwaarden. De methodologie die is toegepast wordt geëvalueerd in paragraaf 7.3.

6.1 Conclusies systematische jurisprudentieanalyse

Voor nabestaanden die onderdeel zijn van de vaste kring van gerechtigden geldt dat vergoeding van affectieschade aan vrijwel iedereen wordt toegewezen. Enkel wanneer de vorderende partij niet voldoet aan de wettelijke vereisten van de categorie waaronder zij vorderen (artikel 6:108 lid 4 sub a t/m f BW) of wanneer uit de redelijkheid en billijkheidstoets (artikel 6:2 lid 2 BW) omstandigheden blijken die toewijzing onaanvaardbaar maken, wordt niet toegewezen. De strafrechter hanteert de volgende argumentatiestructuur voor hen: toewijzen, tenzij uitzonderlijke omstandigheden dit onredelijk dan wel onbillijk maken. Die uitzonderlijke omstandigheden worden zelden aangetroffen. De ruimere beoordelingsvrijheid die met artikel 6:2 lid 2 BW wordt toegeschreven aan de strafrechter wordt dus niet veel benut. Slechts een keer is een vordering niet toegewezen van een benadeelde partij die wel voldeed aan de wettelijke vereisten van een van de categorieën van de vaste kring van gerechtigden. Dit betekent dat slechts 0,7% van de benadeelde partijen die onderdeel zijn van de kring van gerechtigden op grond van onredelijkheid en/of onbillijkheid geen vergoeding van affectieschade toegewezen krijgt.

Voor nabestaanden die via de hardheidsclausule affectieschadevergoeding vorderen, geldt dat een kwart van hen deze ook daadwerkelijk krijgt. Wanneer vergoeding van affectieschade via artikel 6:108 lid 4 sub g BW wordt gevorderd, geldt de tegengestelde argumentatielijijn: niet toewijzen, tenzij uitzonderlijke omstandigheden dit onredelijk dan wel onbillijk maken. Met deze argumentatiestructuur toont de strafrechter zich terughoudend.^[95] Uitzonderlijke omstandigheden worden onder meer in het zorgaspect van de relatie gezocht maar de strafrechter is niet consequent. Zelfs wanneer er een zorgaspect aanwezig is, kan een vordering tot vergoeding van affectieschade via de hardheidsclausule worden afgewezen omdat er geen bloedband tussen slachtoffer en benadeelde partij aanwezig was. Dit is opmerkelijk gelet op dat in de wetsgeschiedenis is geëxpliciteerd dat dit niet vereist is voor toewijzing van affectieschadevergoeding via de hardheidsclausule.

Een uitzondering op die terughoudende argumentatiestructuur zien we bij benadeelden die in een rechte lijn binnen het gezin staan tot het slachtoffer. Door een wetshistorische interpretatiemethode toe te passen, wordt voor stiefouders en stiefkinderen dezelfde argumentatiestructuur gehanteerd als bij de vaste kring van

gerechtigden: toewijzen, tenzij uitzonderlijke omstandigheden dit onredelijk dan wel onbillijk maken. Uit de wetshistorie werd door de strafrechter opgemaakt dat de wetgever de bedoeling had stiefouders en stiefkinderen ex artikel 6:108 lid 4 sub e en f BW een recht op affectieschadevergoeding te verschaffen. Blijkbaar geldt dit voor de strafrechter ook ongeacht de zorg ten tijde van het overlijden niet meer duurzaam in gezinsverband plaatsvindt. Hiermee worden stiefouders en stiefkinderen ook in deze gevallen gelijkgesteld met de vaste kring van gerechtigden.

Broers en zussen staan niet in een rechte gezinslijn maar in de zijlijn tot het slachtoffer. Hun vorderingen worden dan ook als volgt beoordeeld: niet toewijzen, tenzij uitzonderlijke omstandigheden dit onredelijk dan wel onbillijk maken. Voor broers en zussen valt op dat de strafrechter soms zelfs meer dan uitzonderlijke omstandigheden zoekt, namelijk omstandigheden die zeer uitzonderlijk of bijzonder en zeer uitzonderlijk zijn. De terughoudendheid van de strafrechter om vergoeding van affectieschade toe te wijzen via de hardheidsclausule lijkt hiermee nog sterker te gelden voor broers en zussen dan voor andere eisers. Simpelweg de keuze van de wetgever om hen niet onderdeel te laten uitmaken van de vaste kring van gerechtigden, is voor de strafrechter enkele keren reden om geen vergoeding van affectieschade toe te wijzen. Door om die reden niet toe te komen aan een inhoudelijke behandeling van de vordering wordt echter voorbijgegaan aan de bedoeling van de wetgever met de invoering van de hardheidsclausule, namelijk: "bijzondere relaties in ogenschouw nemen en ook aan anderen dan de in de wet genoemde personen een vergoeding van affectieschade toe te kennen". [96]

De strafrechter hangt daarentegen wel gewicht aan de bedoeling van de wetgever waar deze in de memorie van toelichting een voorbeeld gaf van wanneer broers via de hardheidsclausule affectieschadevergoeding toegewezen zouden kunnen krijgen. De strafrechter toetst nu dikwijls of broers en zussen die vergoeding van affectieschade vorderen, langdurig samenwonen en voor elkaar zorgen. Het voorbeeld lijkt hiermee tot een criterium te zijn verworden. Door naar de wetsgeschiedenis te kijken, past de strafrechter hier wederom een wetshistorische interpretatie toe.

6.2 Rechtstheoretische reflectie

De vraag is echter of dit ene voorbeeld van de wetgever een volledig beeld geeft van wanneer hij bedoeld heeft broers en zussen via de hardheidsclausule alsnog een recht op affectieschadevergoeding te geven. Hiermee kan de zorgvuldigheid van de rechter bij het afwegen van de verschillende interpretatiemethoden worden betwist. De wetshistorische interpretatiemethode heeft ertoe geleid dat vorderingen ingediend door broers en zussen van het overleden slachtoffer slechts enkele keren werden toegewezen. Hoewel afgevraagd kan worden of de wetsgeschiedenis de strafrechter voldoende handvatten biedt voor de toepassing van deze interpretatiemethode, leidt het wel tot een bepaalde consistentie in de besluitvorming. Vorderingen van broers en zussen worden nu dikwijls beoordeeld aan de hand van het voorbeeld van de wetgever. Hiermee wordt de rechtszekerheid in zekere zin juist geholpen. Open normen zetten dus niet vanzelfsprekend de rechtszekerheid onder druk.

Dit betekent echter niet dat deze interpretatiemethode ook tot rechtvaardige uitkomsten leidt. Dat broers en zussen de rechterlijke besluitvorming als onrechtvaardig ervaren, is in de rechtspraak en politiek al bevestigd. De juridische kernwaarde rechtvaardigheid behelst echter niet slechts de ervaren rechtvaardigheid bij nabestaanden. Waar rechtszekerheid makkelijker te meten valt - leveren soortgelijke gevallen soortgelijke uitkomsten op? - is de rechtvaardigheid moeilijker te definiëren. Veel van de pogingen rechtvaardigheid te definiëren komen echter wel ongeveer op hetzelfde uit: dat rechtvaardigheid op een of andere manier een collectief gevoel van 'het goede', of 'het morele', of 'het zedelijke' zou moeten vertegenwoordigen. De publieke opinie over de hardheidsclausule en de uitwerking daarvan op broers en zussen lijkt sterk te neigen naar een negatief antwoord op de vraag: is dit rechtvaardig? Zowel in de politiek, de media als de rechtspraak is een gevoel van ongenoegen te bespeuren. Toch kunnen we hier ook niet spreken van extreem onrecht, zoals Radbruch het articuleerde, gezien we hier niet te maken hebben met grove schendingen. Enige voorzichtigheid bij het bestempelen van een rechterlijke uitspraak als 'rechtvaardig' of 'onrechtvaardig' is dan ook vereist. Wel kan worden gesteld dat het collectieve gevoel indruist tegen de huidige uitwerking van de Wet Affectieschade.

In het geval van doelmatigheid wordt het recht als middel ingezet om maatschappelijke doelen te verwezenlijken. De lijn die in de Wet Affectieschade tot uitdrukking komt richt zich op het voorzien in de behoefte aan erkenning van een naaste en het verschaffen van genoegdoening.^[97] “Een recht op vergoeding, ” zo luidt de memorie van toelichting, “zal volgens naasten en nabestaanden bijdragen aan hun verwerking van de emotionele gevolgen van die gebeurtenis”. Kijkend naar de systematische jurisprudentieanalyse is er vooral een probleem bij de voordeur in het geval van broers en zussen: zij worden dikwijls niet als naaste aangemerkt door de strafrechter. Om die reden kunnen ze ook geen aanspraak maken op affectieschade via de hardheidsclausule. In beginsel lijkt dus aan de doelen van de wet te worden voldaan: naasten dienen erkend te worden. In het geval dat iemand geen naaste is, zal diegene ook niet op erkenning hoeven rekenen. Toch is het wel de vraag of hier kan worden gesproken van een doelmatige uitvoering van de wet. De hardheidsclausule is, zo lezen we in de memorie van toelichting, vooral bedoeld om toch ruimte te bieden aan naasten die zich lastig laten vatten in specifiek te benoemen categorieën. Uit de systematische jurisprudentieanalyse is echter gebleken dat nu juist de keuze om in beginsel broers en zussen niet op te nemen in de vaste kring van gerechtigden, er in een aantal gevallen toe leidt dat ze per definitie geen aanspraak kunnen maken op affectieschade. Het specifieke doel van de hardheidsclausule, om de uitzonderlijke gevallen toch affectieschade toe te kunnen wijzen, lijkt hiermee naar de achtergrond te verdwijnen.

6.3 Methodologische evaluatie

Tot slot een aantal methodologische opmerkingen. Wat betreft de validiteit van het onderzoek, moet genoemd worden dat www.rechtspraak.nl een selectie-effect kent. Ondanks dat ex artikel 4 lid 2 sub c Besluit selectiecriteria uitsprakendatabank Rechtspraak.nl alle uitspraken van strafzaken waarin de tenlastelegging (mede) is gebaseerd op een delict omschreven in titel XIX Wetboek van Strafrecht worden gepubliceerd, dient ook in dit onderzoek rekening gehouden te worden met deze mogelijke bias. Desalniettemin is getracht de effecten hiervan op de resultaten te minimaliseren door niet te selecteren in de dataverzameling. Met inachtneming van de noodzakelijke inclusiecriteria, zijn alle gepubliceerde uitspraken in 2021 geïnccludeerd in het onderzoek. Bovendien is niet beoogd om generaliseerbare kwantitatieve uitspraken te doen, maar was het doel om inzicht te bieden in de verhoudingen van wel of niet toegewezen vorderingen van nabestaanden.

Een ander doel van het onderzoek was het in kaart brengen van waarom vorderingen wel of niet worden toegewezen. Bij deze kwalitatieve analyse moet opgemerkt worden dat dit alleen plaats heeft kunnen vinden op basis van de informatie gegeven in het vonnis. Dit betekent dat alleen de redenen die de strafrechter in het vonnis kenbaar heeft gemaakt, waarneembaar waren voor de onderzoekers.

De aard van de relatie tussen de benadeelde partij en het overleden slachtoffer was niet altijd toegelicht in de vonnissen. In het licht van de rechtstheoretische reflectie, is het dus niet mogelijk om een volledig antwoord te geven op de vraag of soortgelijke gevallen ook soortgelijke uitkomsten opleveren. De data gaven voldoende inzicht in de uitkomsten, maar niet in de gevallen. Om deze vraag beter te beantwoorden zou inzage in de vorderingen van de benadeelde partijen noodzakelijk zijn, wat voor dit onderzoek niet mogelijk was. Deze vraag zou wellicht ook beter kwantitatief benaderd kunnen worden met behulp van een regressieanalyse. Aanbevolen wordt daarom om een omvangrijker dossieronderzoek uit te voeren waarbij kwantitatieve variabelen over de relatie tussen de benadeelde partij en het slachtoffer gemeten worden uit de vorderingen.

De vraag of de rechterlijke interpretatie van open normen de juridische kernwaarde rechtszekerheid bedient, is echter niet in cijfers te vervatten. Hierbij dient overigens ook aandacht besteed te worden aan de waarden rechtvaardigheid en doelmatigheid. Op basis van het huidige onderzoek kan geconcludeerd worden dat open normen niet direct betekenen dat de rechtszekerheid onder druk komt te staan. Willekeur in de zin dat het ‘alle kanten op gaat’ wordt niet teruggezien in de rechterlijke beoordeling van vorderingen tot affectieschadevergoeding van broers en zussen.

Voetnoten

[2] Citeerwijze: F. Augusteijn, C.V. Dunk. A.K. Bosma, C.C.J.H. Bijleveld, A. Pemberton, ‘Open normen: een

bron van willekeur? Een studie naar de realisatie van het recht op affectieschadevergoeding van nabestaanden', *DD* 2023/48.

[1] *F. Augusteijn is criminoloog en promovenda bij het Nederlands Studiecentrum voor Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR) op het project 'Slachtofferrechten: papier en praktijk, C.V. Dunk is rechtsfilosoof en promovenda bij de Vrije Universiteit Amsterdam en het NSCR op het project 'Compensation as punishment', A.K. Bosma is Onderzoeker bij het NSCR, C.C.J.H. Bijleveld is Senior onderzoeker bij het NSCR, hoogleraar methoden en technieken van criminologisch onderzoek aan de Vrije Universiteit Amsterdam, en lid van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, A. Pemberton is senior onderzoeker bij het NSCR en hoogleraar bij het Leuven Institute of Criminology van de Katholieke Universiteit Leuven. Dit onderzoek is onderdeel van het promotietraject 'Slachtofferrechten: papier en praktijk' gesubsidieerd door het Fonds Slachtofferhulp. De auteurs bedanken prof. dr. mr. M.J.F. van der Wolf voor de behulpzame becommentariëring.*

[3] Gebaseerd op cijfers van het CBS waarbij het gemiddelde is genomen over de jaren 2019-2021. Zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/cijfers/detail/84726NED>.

[4] A.J. Akkermans, J.E. Hulst, L. Claassen, A. ten Boom, N.A. Elbers, K.A.P.C. van Wees & D.J. Bruinvels, *Affectieschade. Slachtoffers en Aansprakelijkheid. Een onderzoek naar behoeften, verwachtingen en ervaringen van slachtoffers en hun naasten met betrekking tot het civiele aansprakelijkheidsrecht*, Den Haag: Boom Lemma 2015.

[5] [Kamerstukken II 2014/15, 34257, 3](#), p. 3.

[6] Dit artikel richt zich op de realisatie van het recht op affectieschadevergoeding voor nabestaanden, en niet op naasten, omdat zij ex artikel 51a lid 1 Sv worden aangemerkt als zelfstandig slachtoffer. Dit onderzoek is onderdeel van het promotietraject 'Slachtofferrechten: papier en praktijk'.

[7] C. Van der Roest & J.G. Keizer. 'De Wet Affectieschade in de praktijk; duidelijke afbakening of onsmakelijke discussies?', *Tijdschrift voor Personenschade* 2020, 2; J. Mantel. 'De toepassing van de Wet Affectieschade in de rechtspraak', *TVP* 2022, 1.

[8] [Kamerstukken I 2005/06, 28781, C](#), p. 4.

[9] [Kamerstukken I 2005/06, 28781, C](#), p. 4.

[10] Ondanks dat secundaire victimisatie een veelgehoorde term is in slachtofferbeleid en -wetgeving, ontbreekt het aan duidelijkheid waar hiermee naar wordt gerefereerd. Zie A. Pemberton 'Terug naar onrecht: Epistemic injustice en secundaire victimisatie', *Tijdschrift over Cultuur & Criminaliteit* 2022, 1.

[11] Akkermans e.a. 2015.

[12] *Stb.* 2018, 132.

[13] S. van Can. 'Willekeur in immateriële schadevergoeding?', *NJB* 2020, 22; S.D. Lindenbergh. 'De letselschadevordering in het strafproces, dat moet beter kunnen', *NJB* 2014, 39; 'Slachtofferhulp wil motivatie bij toekenning van smartengeld', *Algemeen Dagblad* 4 juli 2019; Conclusie T.N.B.M. Spronken & S.D. Lindenbergh, 22 februari 2022, ECLI:NL:PHR:2022:166.

[14] [Kamerstukken I 2005/06, 28781, C](#), p. 4.

[15] *Aanhangsel Handelingen II* 2019/20, nr. 3961, p. 2.

[16] [Kamerstukken I 2017/18, 34257, nr. E](#), p. 5.

[17] C.E. Drion. 'Open normen en het belang van de waarom-vraag', *NJB* 2017, 1979.

[18] G.J. Wiarda wees in 1962 al in zijn essay 'Drie typen van rechtsvinding' op de risico's van een te vrije vorm van rechtsvinding bij open normen, met rechtsonzekerheid als een van de risico's. Dit debat wordt heden ten dage voornamelijk gevoerd binnen het huurrecht, maar ook op het gebied van fiscaal recht en pensioenrecht zijn artikelen over dit onderwerp geschreven. Zie bijvoorbeeld: L.G.M. Stevens. 'Durf te vertrouwen op open normen' *WFR* 2007/1090, 6736; J.Ph. van Lochem, *Open normen in het huurrecht. Ruimte versus rechtszekerheid (Recht en Praktijk nr. VG11)* (diss. Universiteit Utrecht), Deventer: Wolters Kluwer 2019; S. de Zwaan-Cornelisse & E. Soetendal. 'Open normen in de Wet toekomst pensioenen: balanceren tussen ruimte en uniformiteit'. *TPV* 2021/13, 2.

[19] Deze drie juridische kernwaarden zijn het eerst onderscheiden door G. Radbruch in *Rechtsphilosophie* en is in de Nederlandse juridische literatuur verder uitgewerkt door G.E. Langemeijer in *Inleiding tot de studie van de wijsbegeerte des rechts*.

[20] F. Augusteijn, C.C.J.H. Bijleveld & A. Pemberton. 'De praktijk van slachtofferrechten: de perceptie van professionals', *PROCES* 2022, 1. In dit artikel is middels interviews met strafrechtketenprofessionals exploratief onderzoek gedaan naar de naleving van slachtofferrechten. Er is veel kritiek hierop in de rechtspraak. De perceptie van professionals is dat open normen in de slachtofferwetgeving vaker leiden tot een gebrek aan uniformiteit in de praktijk. De discretionaire ruimte zou namelijk gevoerd worden door wisselend slachtofferbewustzijn van de individuele beoordelaar. Gesteld werd door de respondenten dat open normen voor slachtoffers tot willekeur leiden waarmee waarden als rechtszekerheid en rechtsgelijkheid in het gedrag komen.

[21] Rechtbank Den Haag 17 november 2022, ECLI:NL:RBDHA:2022:12216.

[22] Verslag van Commissiedebat Slachtofferbeleid TK van 23 februari 2023, 33 552, nr. 108.

[23] *Aanhangsel Handelingen II* 2019/20, 3961, p. 2.

[24] [Kamerstukken II 2014/15, 34257, nr. 3](#), p. 13-14.

[25] S.D. Lindenbergh. 'De wet affectieschade in werking', *VR* 2018, 156.

[26] Van der Roest & Keizer *TVP* 2020, 2, p. 51; Mantel *TVP* 2022, 1, p. 19-21.

[27] Mantel *TVP* 2022, 1, p. 19.

[28] Mantel *TVP* 2022, 1, p. 25.

[29] E.W. Bosch. 'De wet affectieschade: nader beschouwd', *VR* 2020, 126, p. 211-212.

[30] Bosch *VR* 2020, 126, p. 212.

[31] [Kamerstukken II 2014/15, 34257, nr. 3](#), p. 15.

[32] [Kamerstukken II 2014/15, 34257, nr. 3](#), p. 15.

[33] Op grond van artikel 8 EVRM werd vóór de inwerkingtreding van de Wet Affectieschade veelvuldig een beroep gedaan door nabestaanden om immateriële schadevergoeding te vorderen. De auteurs hebben echter geen uitspraken kunnen vinden waarin door de Nederlandse rechter een dergelijk verzoek is toegewezen aan een broer of zus van een overleden slachtoffer.

[34] EHRM 13 juni 1979, nr. 6833/74 (*Marckx t. België*), § 31; EHRM 18 december 1986, nr. 9697/82 (*Johnston e.a. t. Ierland*), § 56; EHRM 24 januari 2017, nr. 25358/12 (*Paradiso & Campanelli t. Italië*), § 140; EHRM 22 april 1997, nr. 21830/93 (*X, Y, Z t. Verenigd Koninkrijk*), § 36.

[35] EHRM 11 december 2018, nr. 65550/13 (*Belli & Arquier-Martinez t. Zwitserland*), § 65.

- [36] EHRM 11 december 2018, nr. 65550/13 (*Belli & Arquier-Martinez t. Zwitserland*), § 65.
- [37] EHRM 18 februari 1991, nr. 12313/86 (*Moustaquim t. België*), § 36; EHRM 6 april 2010, nr. 4694/03 (*Mustafa & ArmaĀ Yan Akin t. Turkije*) § 19; EHRM 24 april 1996, nr. 22070/93 (*Boughanemi t. Frankrijk*), § 35.
- [38] EHRM 18 februari 1991, nr. 12313/86 (*Moustaquim t. België*), §§ 35 & 45-46.
- [39] Commissie onderzoek stelsel schadevergoeding voor slachtoffers van strafbare feiten. *Op verhaal komen: naar een afgewogen, consistent en betaalbaar stelsel voor compensatie van slachtoffers van een strafbaar feit*. Den Haag 2021.
- [40] P. Verbruggen, *Methoden van systematische rechtspraakanalyse: Tussen juridische dogmatiek en data science*, Den Haag: Boom juridisch 2021, p. 10.
- [41] Verbruggen 2021, p. 9.
- [42] Verbruggen 2021, p. 9.
- [43] Uit de vonnissen was niet af te leiden of de benadeelde partijen meerderjarig of minderjarig waren.
- [44] De benadeelde partijen kunnen vanzelfsprekend ook andere vormen van schadevergoeding vorderen.
- [45] 156 benadeelde partijen kregen de gehele vordering toegewezen. 17 benadeelde partijen kregen wel affectieschade toegewezen, maar minder dan gevorderd. Zij kregen ofwel 17.500 toegewezen in plaats van 20.000 euro omdat zij als ouders met uitwonend kind werden aangemerkt in plaats van thuiswonend, of omdat zij onder de subsidiair gevorderde hardheidsclausule vielen, of zij kregen de helft van de vordering toegewezen omdat een matiging werd toegepast wegens eigen schuld van het overleden slachtoffer.
- [46] De tabel is ingedeeld aan de hand van Besluit vergoeding affectieschade.
- [47] Van een deel van de vorderingen kon in de vonnissen niet onderscheiden worden onder welke categorie de benadeelde partijen vorderden, of wat hun relatie was tot het slachtoffer. Deze zijn niet geanalyseerd.
- [48] Hiervan zijn drie benadeelde partijen geanalyseerd. De vierde benadeelde partij, de moeder van het slachtoffer, werd niet-ontvankelijk verklaard in haar vordering door de rechtbank Noord-Holland omdat zij inmiddels overleden was waardoor de vordering niet inhoudelijk werd behandeld, en dus ook niet inhoudelijk geanalyseerd kon worden.
- [49] Rechtbank Amsterdam 3 februari 2021, ECLI:NL:RBAMS:2021:362.
- [50] De beslissing van de rechtbank Gelderland op 21 mei 2021 (ECLI:NL:RBGEL:2021:2618) om vergoeding van affectieschade toe te wijzen aan het kleinkind van het slachtoffer kan niet inhoudelijk geanalyseerd worden omdat de rechtbank deze niet heeft gemotiveerd.
- [51] Rechtbank Den Haag 22 oktober 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:11487.
- [52] *Stb.* 2018, 133.
- [53] Rechtbank Gelderland 26 juli 2021, ECLI:NL:RBGEL:2021:3987.
- [54] Rechtbank Amsterdam 3 februari, ECLI:NL:RBAMS:2021:362.
- [55] Rechtbank Noord-Holland 24 december 2021, ECLI:NL:RBNHO:2021:11946.
- [56] Rechtbank Amsterdam 17 december 2021, ECLI:NL:RBAMS:2021:7378.
- [57] Rechtbank Midden-Nederland 16 juli 2021, ECLI:NL:RBMNE:2021:3163.

- [58] Rechtbank Den Haag 4 november 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:11984.
- [59] Rechtbank Den Haag 28 oktober 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:11794.
- [60] Rechtbank Oost-Brabant 23 april 2021, ECLI:NL:RBOBR:2021:1921; Rechtbank Den Haag 7 april 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:3281; Rechtbank Overijssel 23 december 2021, ECLI:NL:RBOVE:2021:4821; Rechtbank Overijssel 16 februari 2021, ECLI:NL:RBOVE:2021:647.
- [61] Rechtbank Zeeland-West-Brabant 18 maart 2021, ECLI:NL:RBZWB:2021:1283.
- [62] Rechtbank Rotterdam 3 april 2021, ECLI:NL:RBROT:2021:3905.
- [63] Rechtbank Noord-Nederland 18 februari 2021, ECLI:NL:RBNNE:2021:542.
- [64] Rechtbank Oost-Brabant 29 april 2021, ECLI:NL:RBOBR:2021:2131.
- [65] Rechtbank Rotterdam 30 april 2021, ECLI:NL:RBROT:2021:3905; Rechtbank Amsterdam 8 maart 2021, ECLI:NL:RBAMS:2021:909; Rechtbank Amsterdam 4 november 2021, ECLI:NL:RBAMS:2021:6332; Rechtbank Gelderland 13 juli 2021, ECLI:NL:RBGEL:2021:3682.
- [66] Rechtbank Oost-Brabant 6 mei 2021, ECLI:NL:RBOBR:2021:2238; Rechtbank Amsterdam 18 mei 2021, ECLI:NL:RBAMS:2021:2498.
- [67] Rechtbank Oost-Brabant 22 januari 2021, ECLI:NL:RBOBR:2021:217.
- [68] Rechtbank Overijssel 16 februari 2021, ECLI:NL:RBOVE:2021:647; Rechtbank Overijssel 23 december 2021, ECLI:NL:RBOVE:2021:4821.
- [69] Rechtbank Den Haag 7 april 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:3281.
- [70] Rechtbank Amsterdam 4 november 2021, ECLI:NL:RBAMS:2021:6332; Rechtbank Oost-Brabant 22 januari 2021, ECLI:NL:RBOBR:2021:217.
- [71] Rechtbank Amsterdam 4 november 2021, ECLI:NL:RBAMS:2021:6332.
- [72] Rechtbank Gelderland 13 juli 2021, ECLI:NL:RBGEL:2021:3682.
- [73] Rechtbank Oost-Brabant 31 maart 2021, ECLI:NL:RBOBR:2021:1464.
- [74] Rechtbank Rotterdam 3 april 2021, ECLI:NL:RBROT:2021:3905.
- [75] Rechtbank Overijssel 23 december 2021, ECLI:NL:RBOVE:2021:4821; Rechtbank Overijssel 16 februari 2021, ECLI:NL:RBOVE:2021:647.
- [76] Rechtbank Den Haag 4 juni 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:5667.
- [77] Rechtbank Den Haag 4 november 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:11984.
- [78] Aangezien de benadeelde partij primair zus van het overleden slachtoffer is, is deze als onderdeel van de groep 'broers en zussen' geanalyseerd.
- [79] Rechtbank Oost-Brabant 31 maart 2021, ECLI:NL:RBOBR:2021:1464; Rechtbank Rotterdam 3 april 2021, ECLI:NL:RBROT:2021:3905; Rechtbank Oost-Brabant 23 april 2021, ECLI:NL:RBOBR:2021:1921; Rechtbank Amsterdam 8 maart 2021, ECLI:NL:RBAMS:2021:909; Rechtbank Amsterdam 18 mei 2021, ECLI:NL:RBAMS:2021:2498; Rechtbank Noord-Nederland 18 februari 2021, ECLI:NL:RBNNE:2021:542; Rechtbank Den Haag 7 april 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:3281; Rechtbank Amsterdam 4 november 2021,

ECLI:NL:RBAMS:2021:6332; Rechtbank Overijssel 16 februari 2021, ECLI:NL:RBOVE:2021:647.

[80] Rechtbank Amsterdam 8 maart 2021, ECLI:NL:RBAMS:2021:909; Rechtbank Amsterdam 18 mei 2021, ECLI:NL:RBAMS:2021:2498; Rechtbank Amsterdam 4 november 2021, ECLI:NL:RBAMS:2021:6332;

[81] Rechtbank Rotterdam 3 april 2021, ECLI:NL:RBROT:2021:3905.

[82] Rechtbank Noord-Nederland 18 februari 2021, ECLI:NL:RBNNE:2021:542.

[83] Rechtbank Amsterdam 4 november 2021, ECLI:NL:RBAMS:2021:6332.

[84] Rechtbank Den Haag 4 juni 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:5667; Rechtbank Den Haag 4 november 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:11984.

[85] Rechtbank Amsterdam 4 november 2021, ECLI:NL:RBAMS:2021:6332.

[86] Rechtbank Oost-Brabant 22 januari 2021, ECLI:NL:RBOBR:2021:217.

[87] Rechtbank Gelderland 13 juli 2021, ECLI:NL:RBGEL:2021:3682; Rechtbank Noord-Nederland 18 februari 2021, ECLI:NL:RBNNE:2021:542; Rechtbank Den Haag 7 april 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:3281.

[88] Rechtbank Oost-Brabant 22 januari 2021, ECLI:NL:RBOBR:2021:217; Rechtbank Amsterdam 8 maart 2021, ECLI:NL:RBAMS:2021:909.

[89] Rechtbank Den Haag 4 november 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:11984.

[90] Rechtbank Amsterdam 8 maart 2021, ECLI:NL:RBAMS:2021:909; Rechtbank Amsterdam 4 november 2021, ECLI:NL:RBAMS:2021:6332.

[91] Rechtbank Amsterdam 4 november 2021, ECLI:NL:RBAMS:2021:6332; Rechtbank Amsterdam 18 mei 2021, ECLI:NL:RBAMS:2021:2498; Rechtbank Amsterdam 8 maart 2021, ECLI:NL:RBAMS:2021:909.

[92] Rechtbank Gelderland 13 juli 2021, ECLI:NL:RBGEL:2021:3682.

[93] Rechtbank Overijssel 23 december 2021, ECLI:NL:RBOVE:2021:4821; Rechtbank Overijssel 16 februari 2021, ECLI:NL:RBOVE:2021:647.

[94] Rechtbank Den Haag 22 oktober 2021, ECLI:NL:RBDHA:2021:11487.

[95] Eerder werd door Albert Verheij gesteld dat een dergelijke argumentatielijn de toegevoegde waarde van de hardheidsclausule teniet zou doen ten opzichte van de beperkende werking van de redelijkheid en billijkheid. Zie A.J. Verheij. 'Ontwikkelingen vergoeding immateriële schade in 2020', VR 2021, 2, p. 15.

[96] [Kamerstukken II 2015/16, 34257, nr. 6](#), p. 12.

[97] [Kamerstukken II 2014/15, 34257, nr. 3](#), p. 2-3.